

Pilinszky János: *Harmadnapon*

DOMOKOS MÁTYÁS

— versek —

Született 1928-ban Gyulán. Kritikus, szerkesztő, 1953-tól 1991-ig a Szépirodalmi Könyvkiadó felelős szerkesztője.

Szerkesztői jelentés 1959-ből. Ms 5942/291.

(A korábbi és rövidebb lektori jelentés szövegét lásd D. M.: *Leletmentés*, Osiris, 1996, Bp. 87—88.)

Pilinszky János talán a legszuggesztívebb hatású magyar költő: költészete az apokalipszis lenyűgöző erejével hat az olvasóra, minden esztétikai értékelés vagy világszemléleti állásfoglalás előtt felkeltvén azt az alapvető érzést, hogy ezek a versek, ez a költészet olyan elemi erővel létezik, mint valamiféle természeti jelenség, amit nem lehet kétségbe vonni, amit mindenekelőtt tudomásul kell venni, s csak másodsorban lehet elemzéssel s bírálattal illetnünk. Nagyon egyszerű magyarázata van ennek. Pilinszky számára tudniillik a versírás nem jól jövedelmező mellékfoglalkozás, vagy a legneurotikusabb sznobériát is meghódolásra készítő, gusztusosan magasrendű szellemi tevékenység, hanem a személyes létezés, az életbe való kétségbeesett kapaszkodás szinte kizárólagos formája és célja, amit az a tény is bizonyít, hogy nagyon keveset ír, összesen talán ötven verse van a kötetben, amely pedig egész költői pályáját felöleli. De nem is lehet ez másképpen, ahol az élet és a költészet ily maradéktalanul azonosul, ahol ennyire immanens a versek fényforrása, ahol a költő ennyire önmagából teremt, építkezik? nem: — önmagát pusztítva, s önmagát áldozatként elégetve termeli ki azt a valószínűtlen tisztasággal sugárzó benső fényt, amely aztán verseiben tárgyiasul.

E „sovány” termés anyaga; a szenvedés. Pilinszky — akinek egyéni életében és sorsában, melyet itt, egy szerkesztői jelentés keretein belül természetesen nem részletezhetünk, jobbára a lét komoran fájdalmas oldala jutott osztályrészül — a létezés fájdalomról beszél szüntelenül, arról a minden korban jelenlévő, s éppen ezért kortalan emberi érzésről, amely más költők oeuvre-jében esetleg lokalizálható, elhatárolható hangulatként, vagy intellektuális melankólia formájában jelentkezik, önála azonban *életérvéssé változott*, egy angyalian tiszta lélek panaszává, melynek igazságát, jogosultságát, megrendítő-emberi voltát — és rendkívüli művészi kvalitásait természetesen! — még akkor sem lehet elvitatni, ha vérmeérsékletünk, idegrendszerünk, szemléletünk másképpen érzi és fogja fel az élet dolgait, s a létezés élményébe öntudatlanul is több reménységet és bizakodást vegyít. Olcsó dolog volna ezzel kapcsolatban Révai József legutóbbi József Attila-tanulmányára hivatkozni, melyben tanulságos elemzését adja az ún. „pesszimista magánylira” költészet- és embergazdagító funk-

ciójának és jelentőségének, még a felépülő szocialista társadalmon belül is (akinek a kötet megértésében ez segíthet, mindenesetre ebből a szempontból is haszonnal forgathatja), csupán azért említtem, hogy azokkal is, akik nem ismerik Pilinszky költészetét — ízelítőt kaphattak belőle a Csillag elmúlt évfolyamainak egyik számában — világosan és félreérthetetlenül megértessem, hogy költészetének szomorúsága, sőt, költészetének drámája nem szorítható bele a mindennapi élet megszokott politikai kategóriáiba. Ellenkezőleg: bármilyen paradoxonnak is tűnik, a legfájdalmasabban „pesszimista” versei éppenséggel politikai jellegűek, ha tetszik, s egyben a „legpozitívabbak” (*Harbach, 1944, A francia fogoly, stb.*). S itt válik nyilvánvalóvá, hogy Pilinszky költészete elsősorban egy különleges életsors és különleges idegrendszer szükség-szerű függvényeként válik érthetővé, amely azonban — ha nem is fogadjuk el az élet és a valóság egyetlen hiteles képeként — a művészi kifejezés révén valami minden emberben közös és rokon réteget érint, s így válik a maga módján egyetemessé.

E szenvedés, amelyről beszéltünk, mindenekelőtt a második világháború, a pusztítás és a pusztulás dermesztő apokalipszisében találja meg a maga tárgyát, a fasizmus üldözötteinek, a mártíroknak a szenvedéseiben, a „hamuszín egek” alatt leroskadó foglyok, deportáltak sorsának iszonyatában, melytől Pilinszky azóta sem tudott megszabadulni egészen, bár újabban írt verseiben már megfogalmazza az elnyomottak szívében élő reményt is, hogy a fürtelem nem tart örökké, hogy a világ népei fölkelnek, és megszüntetik a fasizmus gyalázatát. Talán a kötet címadó verse, a *Harmadnapon* fejezi ki a legtisztábban ezt a gondolatot:

*És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnal fele a ravensbrücki fák.
És megérik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.*

*Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszűnhetett dobogni szíve —
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.*

S itt kell megemlékeznünk még valamiről, ami ebben a versben is hangot kap, s aminek alapján Pilinszkyt katolikus költőnek könyveli el a közfelfogás. Ez csak nagyon durván igaz, illetve ugyanakkor nagyon durván nem-igaz, hiszen hogy csak egy gyakorlati példát említsek, a közfelfogás egyaránt katolikus költőnek könyveli el Francis Jammes-t, vagy Mécs Lászlót, Angelus Silesiust, Claudelt, Pilinszkyt, vagy az Új Ember és a Vigilia kegyesen buzgó versíróit, holott — a tehetség mértékétől függetlenül is — ezek a nevek olyan nyilvánvalóan összemérhetetlen s külön-kü-

lön más költői égtájakat reprezentálnak, amelyeket az egyház is — hány bizonyítékkal szolgál a történelem! — nehezen, alig, vagy éppenséggel nem tud befogadni. De van egy másik nyilvánvaló ellenérv is: magában a kötetben. Pilinszky szenvedése és magánya olyanannyira tökéletes, hogy ezt a vallás sem tudja feloldani, s Isten, akihez minden tételes vallás korlátján túlradó, zaklattottan modern és fájdalmas religió fűzi a szó ősi értelmében, a transzcendens s egyben immanens Isten sem tud, vagy nem akar néki segíteni. Szinte az ortodox egzisztencializmus komor és részvétlen Istenén csüng gyermeki bizakodással, aki magasabb rendeltetésű közönyével csak betetőzi a lélek szenvedéseit, — ilyen értelemben tehát ez a kötet tulajdonképpen minden tételes vallás szempontjából eretnek költészetnek minősülhetne.

E néhány gondolattal próbáltuk őszintén jellemezni Pilinszky kötetének lényeges vonásait. Meggyőződésünk, hogy amikor a kiadó megjelenteti ezeket a verseket, e kivételes helyzet és költészet irodalomtörténeti jelentőségét tartja szem előtt, s bízik benne, hogy József Attila szép kifejezésével élve; korunk már van annyira emberi és érett, hogy maga válassza el benne a hozzá is szólót, a maradandót az esetlegestől, mert megérti, hogy itt nem a világgal vagy éppenséggel a mai világgal szemben ellenséges érzület megnyilvánulásáról van szó, hanem egy személyes élet, sors és alkat fájdalomról, zseniális művészi kiteljesedésben. Ennek félreérthetlenné tétele érdekében a szerkesztés során arra kértük Pilinszkyt, hogy régebbi versei esetleges belemagyarázásokra alkalmat adó ajánlásait törölje, a kötet anyagának beosztásával is tegye mindenki számára első pillanatra világossá mondanivalóját, végül egészítse ki néhány új, a kötet komorságát oldó verssel a gyűjteményt. Pilinszky mindhárom kérésnek eleget tett.

A kötet nyomdakész; engedélyezését kérjük.

Budapest, 1959. április 2.